

Critical analysis of the discourse of the position of the beloved in contemporary sonnets (1370s, 1380s, 1390s)

Ahmad Goli¹, Nasser Alizadeh², Azam Roohi³

Recived:1/2/2021

Accepted: 28/9/2021

Abstract

In this respect, romantic sonnets also have important connotations and show some realities in this period; Therefore, beloved place was investigated using some tools of Critical Discourse Analysis Approach in the sonnet over the last three decades. Thus, two theories were used for this purpose, Michael Halliday's theory to analyze the text the one and Norman Fairclough's theory to explain its social dimensions the other. Among the text analysis tools, Ideational Metafunctional was chosen to focus on processes and naming purposes to reveal the attributes and names attributed to the lover, who is one of the main romantic discourse partner in the sonnet over the last three decades. What meaning these namings convey in term of being positive and negative and Also, what processes or actions has been behind the lover. The result attempts to show that the poets of this period have used both general and specific names and other names for the beloved, including: special names and allusive and symbolic signs; adjectives substitute noun, Name of the city and geographical area where the beloved resides; metaphorical names emanating from natural elements; Organs to synecdoche; And metaphorical expressions used to describe the beloved physical and mental characteristics. The beloved of these

¹- Professor, Literature Department, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran. ah.goli@yahoo.com

²- Professor, Literature Department, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran. nasser.alizadeh@gmail.com

³- corresponding author, PhD student, Literature Department, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran.

azam.rohi@gmail.com

orcid id: 0000-0002-1497-7360

sonnets plays the most important role in the form of relational processes of 43%, material 39% and mental 12%; In these processes, the beloved has appeared in the roles of actor 35%, carrier 20% and known 15%. The beloved participants is positively assessed in 71% of the processes.

Keywords: *Critical analysis of the discourse, the place of the lover in contemporary sonnets, contemporary romantic sonnets, the lover's address in contemporary poetry, the beloved's address in contemporary poetry.*

Extended Abstract

1. Introduction

Although critical analysis of discourse is a relatively new approach to various topics, including literature, but due to its importance and value in understanding the texts, it has received much attention and many works have been created according to its different approaches. Among these cases, we can refer to the works that explain the theoretical basis and dimensions of the subject of discourse. Another type is articles or dissertations that have examined literary works with different discourse approaches. Numerous studies have been conducted on the status of the woman and her lover, as well as her names; But these studies have generally revolved around the status and names of the beloved in past literature. But no work has been found that critically examines the naming, processes, and actions of the beloved in the romantic discourse of the sonnet of the last three decades; Therefore, this article is a research in order to complete the process of examining the position of the beloved in contemporary Persian lyric poetry. Therefore, this article answers the following questions.

1- Beloved, as the main contributor to the romantic discourse of the sonnet of the last three decades, what names, adjectives and titles are addressed and described?

2- What meaning do these names have in terms of being positive or negative?

3- What processes or actions has the lover caused?

2. Methodology

This article has analytically-descriptively examined the position of the beloved in the sonnets of the last three decades. After initial studies and taking notes of works written in the field of literary criticism, discourse and contemporary literature, the published works of lyricists of recent decades, whose works had an acceptable level of poetic criteria, were studied. Comments were recorded, and then analyzed.

Results

The research results show that the poets of this period, in addition to general and specific names, have used other names to name the beloved. Some of these names are special and allusive and symbolic names. Also noun substitute adjectives, Also, the name of the city and the geographical area of the beloved's residence are other means of naming the beloved, Metaphorical names derived from natural elements, Names of body parts, And metaphorical expressions used to describe the physical and mental characteristics of the beloved are other naming tools.

The popular of these sonnets plays the most important role in the form of relational, material and mental processes.

References

A) Books(ketab-ha):

1. Aghagolzadeh, Ferdows (2015/ 1394 sh) "Critical Analysis of Discourse" (tahlil -e enteqādī-ye goftemān), Tehran, Scientific and cultural publications.
2. Ebrahimpour, Hamed (2017/ 1396 sh) " Mr. Nobody" (āghāy -e hichkas), 2th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj)
3. Abu Talebi, Mehdi (2008/ 1387 sh) "Intellectual reaction after the Islamic Revolution" (ertejā -e roushan fekri ban az enQelāb -e eslāmi), qom, Wala Montazer Cultural Institute.
4. Afshari, Ehsan (2015/ 1394 sh) "From the inscription to Koblen" (az katibe tā kooblan), Morvarid Publications (entešārāt-e morvārīd)
5. Aminpour, Qaisar (2010/1389 SH), "Complete collection of poems by Qaisar Aminpour" (majmū'e-ye kāmēl -e Qeysar Aminpūr) , 4th ed, Tehran, Morvarid Publications(entešārāt-e morvārīd).
6. Badie, Alireza (2016/ 1395 sh), "From birdless windows" (az panjare hāye bi parande), 7th ed, Tehran, Chapter Five (fasl -e panjom).
7. Badie, Alireza (2017/ 1396 sh), "Moon and fish" (māh va māhi), Tehran, Cheshmeh Publishing, (našre chešme).
8. Biābanki, Saeed (2015/ 1394 sh), "yaldā", Tehran, sooremehr Publishing.

9. Khalili, Mohammed Hussain (2017/ 1396 sh), Philosophical foundations of love (mabāni –e falsafi –e ešq), 4th ed, qom, Book Garden Institute(moasseseye boostān -e ketāb).
10. Daneshvar, Simin (2014/ 1393 sh), "The science of beauty and beauty in Persian literature" (elm aljamāl va jamāl dar adab –e fārsi), 2th ed, Tehran, Drop Publishing (našre chešme).
11. Zare, Najmeh (2016/ 1395 sh), "A three-letter destiny" (yek sarnevešt -e se harfi), 8th ed, karaj, Shani Publications (entešārāt-e Shani).
12. Zahmatkash, Hussein (2019/ 1398 sh), 5th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj).
13. zehtāb, javād (2017/ 1396 sh), Tehran, Drop Publishing (našre chešme).
14. Samani, Sajjād (2017/ 1396 sh), "Hint"(Ima), 2th ed, Tehran, sooremehr Publishing.
15. Sajjadi, seyyed Jafar (1982/ 1361 sh), "Culture of Rational Sciences" (farhang –e oloom –e aqli), Tehran, Islamic Association of Iranian Wisdom and Philosophy (anjoman –e eslami –e hekmej va falsafe –e iran).
16. sayyar, Mohammad Mahdi (2014/ 1393 sh), "River reading"(rood khani), 4th ed, Tehran, šahrestan –e adab.
17. SabbaghNo, Omid (2017/ 1396 sh), "The war between us kills two people" (jang meyan –e man va to košte midahad), Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
18. Sarafan, Qasim (2016/ 1395 sh), "Happening" (ettefaq), 2th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj).
19. Sarafan, Qasim (2016/ 1395 sh), "h Two eyes" (he do chešm), 4th ed, Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
20. Tarighi, Gholam reza (2017/ 1396 sh), "šeltāq", 2th ed, Tehran, Drop Publishing (našre chešme).
21. Tayeb, Mahmoud (2015/ 1394 sh), "Modernism and postmodernism in today's Iranian lyric" (Modernism va postmodernism dar qazal –e emrooz –e iran), Tehran, Green Olive Publishing (našre zeytoon –e sabz).
22. Arab Ameri, farāmarz (2015/ 1394 sh), "Let's sin" (beya gonah konim), karaj, Shani Publications.
23. Askari, Hamed (2018/ 1397 sh), "The lady you are" (khanomi ke šoma bašid), 13th ed, karaj, Shani Publications.
24. Ghaffar Nejad, Akbar (2017/ 1396 sh), "Because of your look" (be khatere negah –e to), Tehran, Kasra thinkers (andišmandan –e Kasra).
25. Faraji, Mehdi (2015/ 1394 sh), "Suspended suitcase" (chamedan –e moattal), 5th ed, Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
26. Faraji, Mehdi (2015/ 1394 sh), "I said in those days" (ān roozhā goftam), 3th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj).
27. Faraji, Mehdi (2017/ 1396 sh), "Not placed" (qarar našod), 6th ed, Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
28. Faraji, Mehdi (2016/ 1395 sh), "The scarf shook the wind" (roosari bād rā takān midad), 6th ed, Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).

29. Faraji, Mehdi (2018/ 1397 sh), "hoot", Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
30. Fairclough, Norman (2000/1379SH), "Critical Analysis of Discourse"(tahlil-e enteḡādī-ye goftemān), Tr. by Fatemeh Shayesteh and others, Tehran, Center for Media Studies and Research(markaz-e motale'āt va taḡiqāt-e resāne-ha) .
31. Mokhtari, Mohammad (2014/ 1393 sh), "Seventy years of romance" (haftād sāl āšeḡāne šer –e iran), 2th ed, mašhad, Butimar Publications.
32. Motahari, Morteż (1989/ 1368 sh), " Philosophy of ethics" (falsafe ye akhlāḡ), 6th ed, Sadra Publications.
33. Moazi, Asghar (2014/ 1393 sh), " Kites of the motherland" (bād bādakha -ye diyār –e mādari), 2th ed, Tehran, sooremehr Publishing.
34. moaddab, Ali Mohammad (2014/ 1393 sh), "Wrong letters" (alef hā ye qalat), 2th ed, Tehran, sooremehr Publishing.
35. Mohajer, Mehran and Nabavi, Muhammad (2014/ 1393 sh), "Towards the linguistics of poetry" (be sooye zabān šenāsi ye šer), Tehran, Publication Center (našr –e markaz).
36. Mirzaei, Mohammad Saeed (2014/ 1393 sh), "Peace tablets" (alvāh –e solh), 2th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj).
37. Mirzaei, Mohammad Saeed (2019/ 1398 sh), "A perfect woman" (yek zan –e kāmel), 3th ed, Tehran, Nimaj Publishing (entešārāt-e Nimaj).
38. Mirzaei, Mohammad Saeed (2017/ 1396 sh), "ending" (farjām), 2th ed, Tehran, Drop Publishing (našre chešme).
39. Nazari, Fazel (1990/ 1389), The Emperor's Cry (gerye hā ye emperātoor), 13th ed, Tehran, sooremehr Publishing.
40. Nikokar, Reza (2017/ 1396 sh), " From the previous days" (az roox hā ye qabl), karaj, Shani Publications.
41. Yasemi, Behrooz (2015/ 1394 sh), "The same sin always" (hamān gonāh –e hamiše), 4th ed, Tehran, Chapter Five (fasl –e panjom).
42. Yarahmadi, Lotfollah 2014/1393SH), "Common and Critical Discourse"(goftemān šenāsi-ye rāyej va enteḡādī), 2th ed, Tehran, Hermes Publications(entešārāt-e hermes).

B) Articles:

43. Agha Golzadeh, Ferdows (2007/1386), "Analysis of Critical Discourse and Literature" (goftemān-enteḡādī va adabiyāt), Literature research (adab pažūhī), Volume 1, Number 1, pp. 17-27.
44. Pourkhaleghi Chatroudi, Mahdokht and zohre vānd, Saeed (2008/1387), " A study of the foundations of the evolution of Persian poetry in the three periods of tradition, modernism, and postmodernism", Specialized Journal of Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Mashhad, Volume 41, Number 1, Special issue of forty years of publication, pp. 75-97.
45. Pahlavan Nejad, Muhammad Reza (2013/ 1392 sh), "Syntactic-semantic analysis of the construction of the dam in Persian language based on

- Halliday's systematic role-playing order", New literary essays (jostar hay –e novin –e adabi), Thirty-seventh year, Number 2, pp. 55-74
46. Heydari, Arash (2015/ 1394 sh), "Terms of love: philosophy or psychology" (Šarāyet –e ešq: falsafe yā ravānŠenāsigari), Book Review Quarterly, Ethics of educational and psychological sciences (fasl nāmey –e naqd –e ketāb), first year, Number 2, pp. 102-105.
 47. Rastegar Khalid, Amir and Kaveh, Mehdi (2013/ 1392 sh), "Women and the beauty project" (zanān va perože ye zibāyi), Journal of Women in Development and Politics, Volume 11, Number 4, pp. 453-478.
 48. Shojaei Zand, Alireza (2006/1385), "Possible paths to secularization" (masir hā ye mohtamel dar orfi Šodan), Iranian Journal of Sociology (majale ye jāmeae Šenāsi ye iran, Volume 7, Number 1, pp. 30-65.
 49. Faqih Malek Marzban, Nasrin and Ferdowsi, Marjan (2014/ 1393 sh), "Critical Analysis of Sufi Discourse in Saadi Golestan", Ancient Persian Literature (kohān name ye adab –e pārsi), Fifth year, Number 3, pp.87-120.

C) Thesis:

50. Ghorbanpour, Somayeh (2016/1395), A Study of the Analysis of the Transformation of Postmodern lyric in Persian Literature (barresī-ye tahlīl-e seyr-e tahavolī-ye qazal-e post-modern dar adabiyāt-e pārsī (2005-2015)(1384-1394SH), M.Sc., University of Guilan (daneš-gāh-e Gilān).
51. <https://www.cloob.com>.
52. <http://liking.blogfa.com>.

فصلنامه

سال ۱۹، شماره ۷۷، پاییز ۱۴۰۱، ص ۲۵۵-۲۸۴

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.19.77.255>

DOR: [20.1001.1.17352932.1401.19.77.12.0](https://doi.org/10.2634/Lire.19.77.255)

تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

دکتر احمد گلی^۱؛ دکتر ناصر علیزاده خیاط^۲؛ اعظم روحی کیاسر^{۳*}

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۷/۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳

چکیده

متون به دلیل انعکاس ساختارهای اجتماعی، ایدئولوژی و کارکرد قدرت، زمینه‌ای مناسب در مطالعات تحلیل گفتمان و نقد زبانشناختی است. غزل‌های عاشقانه نیز از چنین دیدگاهی دلالت‌های ضمنی مهمی دارد و بخشی از واقعیت‌های زمان خود را آشکار می‌کند؛ لذا با به کارگیری برخی از ابزارهای رویکرد تحلیل انتقادی گفتمان، جایگاه «معشوق» در غزل سه دهه اخیر بررسی شد؛ بدین منظور از نظریه‌های مایکل هالیدی برای تحلیل متن، و نورمن فرکلاف برای تبیین ابعاد اجتماعی آن استفاده گردید. از میان ابزارهای تحلیل متن، فرانش اندیشگانی با تمرکز بر فرایندها و نامگذاریها انتخاب شد تا آشکار شود که معشوق به عنوان اصلی‌ترین مشارک گفتمان عاشقانه غزل سه دهه اخیر با چه نامها، صفتها و القابی خطاب و توصیف می‌شود؛ این نامدهی‌ها از جهت مثبت یا منفی بودن، چه بار معنایی‌ای القا می‌کند؛ و نیز معشوق، عامل چه فرایندها یا کنشهایی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاعران این دوره علاوه بر نامهای عام و خاص از نامهای دیگری نیز برای نامیدن معشوق استفاده کرده‌اند؛ از جمله: نامهای خاص و نشاندار تلمیحی و نمادین، صفت‌های جانشین اسم، نام شهر و منطقه

۲۵۵

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۹ شماره ۷۷، پاییز ۱۴۰۱

۱. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان ah.goli@yahoo.com

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان nasser.alizadeh@gmail.com

۳.* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان. نویسنده مسئول

azam.rohi@gmail.com

orcid id: 0000-0002-1497-7360

جغرافیایی محل سکونت معشوق نامهای استعاری برگرفته از عناصر طبیعی، اعضای بدن به علاقه جزئی و عبارتهای تشبیهی که برای توصیف ویژگیهای جسمی و روحی معشوق به کار می‌رود. معشوق این غزلها بیشترین نقش را در قالب فرایندهای رابطه‌ای (۴۳٪)، مادی (۳۹٪) و ذهنی (۱۲٪)، برعهده دارد. او در این فرایندها در نقشهای کنشگر (۳۵٪)، حامل (۲۰٪) و شناخته (۱۵٪) ظاهر شده‌است. همچنین (۷۱٪) از فرایندهایی که معشوق در آنها شرکت داشته از نظر ارزشیابی مثبت است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل انتقادی گفتمان، جایگاه معشوق در غزل معاصر، غزل عاشقانه معاصر، خطاب عاشق در شعر معاصر، خطاب معشوق در شعر معاصر.

۱. مقدمه

۱-۱ بیان مسأله

شکل و محتوای شعر، نشاندهنده تفکر شاعر و جامعه برآمده از آن است؛ لذا بررسی زبانشناختی آن می‌تواند آشکارکننده تأثیر و تأثر متقابل شاعر و جامعه بر یکدیگر باشد. یکی از مؤثرترین ابزارهای رسیدن به این هدف، تحلیل گفتمان انتقادی است. «گفتمان»^۱ در اصطلاح، کلامی است که دارای ساختار و ماهیت اجتماعی باشد. اگرچه برای این اصطلاح در طول زمان و با نگرشهای مختلف، تعریفهای متفاوتی ارائه شده است، می‌توان گفت «این واژه در کلی‌ترین معنایش می‌تواند روند معنادار زبان (شفاهی یا کتبی) توصیف شود» (رشیدیان، ۱۳۹۳: ۵۳۶). به عقیده جان فیسک، «گفتمانها، زبان یا نظامی از بازنمایی هستند که به گونه‌ای اجتماعی شکل می‌گیرند تا مجموعه‌ای کمابیش منسجم را در باره حوزه‌هایی از عناوین و مسائل مهم ایجاد کنند و به گردش درآورند» (همان). از نظر فوکو (۱۹۷۲) به عنوان یکی از بنیانگذاران نظریه گفتمان در صورتی به مجموعه‌ای از گزاره‌ها گفتمان خواهیم گفت که به یک صورتبندی گفتمانی تعلق داشته باشند (یورگسن و فیلیس، ۱۳۸۹: ص ۳۵). نظریه گفتمان، جهان را محصول گفتمانها می‌داند و معتقد است که اشیا و پدیده‌ها تنها از طریق گفتمان، معنادار می‌شود و قابلیت فهم و شناخت پیدا می‌کند.

رویکرد تحلیل انتقادی، سیری تکوینی از تحلیل گفتمان است که آن را «به لحاظ نظری و روش‌شناختی از سطح توصیف متون به سطح تبیین ارتقا داده و به لحاظ

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

محدوده تحقیق نیز، گستره آن را از سطح بافت موقعیت فرد به سطح کلان یعنی جامعه، تاریخ و ایدئولوژی وسعت بخشیده است» (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۶: ص ۱۸).
تحلیل انتقادی گفتمان، عمیقاً تحت تأثیر آرای زبان‌شناس و نظریه‌پرداز برجسته رویکرد نقش‌گرایی، «مایکل هالیدی» است. هالیدی با الهام از مفهوم «بافت موقعیت» و نیز نظریه «نظام ساختی» جی. آر. فرث، نظریه «زبان‌شناسی سازگانی» یا «نظام‌مند-نقشی» را معرفی کرد که به رویکردی موفق در عرصه تحلیل متون تبدیل شد. در زبان‌شناسی نظام‌مند-نقشی، دو مفهوم بنیادین مستتر است که نام این رویکرد از آنها گرفته شده است: «نظام» و «نقش».

الف) نظام: هر زبان «نظامی» از معانی است که به کمک صورت، تظاهر پیدا می‌کند. در واقع نظام، «بازنمود تجربیدی مجموعه جانشینی» است (هالیدی، ۱۹۷۳: ص ۵۵)؛ به این معنا که از میان مجموعه‌ای از امکانات که در محیطی یکسان می‌توانند ظاهر شوند و بر اساس شرایط مساعدی که محیط برای وقوع آنها فراهم می‌کند یکی از آنها برگزیده شود. بنابراین گزینه‌های یک نظام با یکدیگر رابطه جانشینی دارد و گزینش یکی مستلزم عدم گزینش دیگری است. در کل شبکه زبان، رابطه‌ای زنجیره‌ای و زمانی نیز هست که نوعی از رابطه میان نظامها است؛ به این ترتیب که هرگاه از میان امکانات هر نظام، گزینشی صورت می‌دهیم، بار دیگر با نظام دیگری روبه‌رو می‌شویم که باید از میان امکانات آن به گزینش دست بزنیم... این گزینش‌های تو به تو، که در کل شبکه زبان صورت می‌گیرد تا آنجا ادامه می‌یابد که در نهایت یک ساختار زبانی برای بیان معنای مورد نظر گوینده شکل گیرد (مهاجر-نوی، ۱۳۹۳: ص ۲۲ و ۲۳).

ب) نقش: این نگره به این معنا نقش‌گراست که چنان طرح‌ریزی شده است تا بتواند چگونگی کاربرد زبان را در بافت تبیین کند. در نتیجه از این دیدگاه، نظام زبان، نظامی دلبخواهی و قراردادی نیست؛ بلکه طبیعی و بارآورده جامعه و متناسب با نیازهای جامعه و انسان است به طوری که هر عنصری را در زبان می‌توان با ارجاع به چگونگی کاربرد زبان تبیین کرد. در نتیجه، بخشهای بنیادین معنا در زبان، بخشهایی کارکردی است و «فراکرد» [فرانقش] خوانده می‌شود (همان: ص ۱۷ و ۱۸).

از نظر هالیدی همه زبانها بر اساس سه معنای بنیادین سازماندهی می‌شود که عبارت است از: فرانقش اندیشگانی یا معنای انعکاسی^۲، فرانقش بینافردی یا

فعال^۳، فرانقش متنی^۴.

فرانقش اندیشگانی، بازتاب درک و دریافت ما از واقعیت و جهان بیرونی است و به ما امکان می‌دهد تجربه فردی و اجتماعی خود را در قالب آن رمزگذاری کنیم. به کمک این نقش است که گوینده یا نویسنده به تجربیاتش از پدیده‌های واقعی تجسم می‌بخشد و همه کنش‌های جهان پیرامون و انواع فرایندهای ذهنی و مناسبات را بیان می‌کند. فرانقش بینافردی بر روابط حاکم بین متکلم و مخاطب، میزان آشنایی و درجه صمیمیت آنان و عواملی از این دست ناظر است. نقش بینافردی، نقش مشارکتی زبان در مفهوم انجام دادن کاری، و عاملی است که به کمک آن، شخص در بافت موقعیتی حضور می‌یابد و ضمن بیان دیدگاه‌های خود، نگرش و رفتار دیگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

زبان در فرانقش متنی، میان خود و بافت ارتباط برقرار می‌کند تا به تناسب بافتی که در آن جاری می‌شود و با توجه به ویژگیهای مترتب بر آن بافت، متن‌آفرینی کند. در نتیجه از رهگذر ایجاد این ارتباط به پدیده کلامی موضوعیت و وحدت می‌بخشد؛ به شکل پیام درمی‌آورد و به واسطه آن زمینه عمل دو فرانقش پیشگفته را نیز فراهم می‌کند (ن.ک. مهاجر-نبوی، ۱۳۹۳: ص ۴۹-۵۵).

واژه‌ها در زبان‌شناسی نقش‌گرای هالیدی، عامل تعیین‌کننده‌ای در ساخت اندیشگانی زبان است. در واقع، واژه‌های هر زبان، نموداری از چیزها، مفاهیم، فرایندها و پیوندهایی است که در فرهنگ کاربران زبان وجود دارد. بنابراین با تحلیل واژگان بافت متنی می‌توان به دیدگاه‌ها و عقاید مؤلف و هم‌چنین شرایطی نزدیک شد که اثر در آن شکل گرفته است. نامدهی، شیوه‌ای از بازنمایی است که از رهگذر گزینش واژگان و تعبیرهای خاص انجام می‌گیرد. «انتخاب و کاربرد نام برای افراد، اشیا و فعالیتها منعکس‌کننده دیدگاه خاصی است که می‌تواند بار منفی یا مثبت داشته باشد» (بارمحمدی، ۱۳۸۳: ۱۴۴) و در گفتمان عاشقانه، نامدهی معشوق و استفاده از نامها و خطابهای گوناگون برای او، نشاندهنده جایگاه معشوق در این گفتمان است؛ لذا در این پژوهش از طریق نامدهی بررسی می‌کنیم که «معشوق» به عنوان اصلی‌ترین مشارک گفتمان عاشقانه با چه نامها، صفتها و القابی خطاب و توصیف می‌شود. این نامدهی‌ها از جهت مثبت یا منفی بودن، چه بار معنایی‌ای القا می‌کند و نیز معشوق، عامل چه فرایندها یا کنش‌هایی است؛ لذا از

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

میان ابزارهای تحلیل متن، فرانقش اندیشگانی با تمرکز بر فرایندها و نامدهی‌ها انتخاب شد. هم‌چنین با تکیه بر آرای فرکلاف، متن در سه سطح، بررسی، و پیوند متن و جامعه بازنمایی می‌شود. فرکلاف برای تحلیل گفتمان به روش انتقادی، سه سطح تحلیل را مطرح می‌کند. سطح توصیف، متن را بر اساس ویژگیهای زبانشناختی، توصیف و تحلیل می‌کند. سطح تفسیر، متن را بر مبنای آنچه در سطح توصیف، بیان شده است و با دخالت دادن بافت موقعیت در نظر می‌گیرد و سطح سوم، یعنی تبیین، چرایی تولید چنین متنی را از میان امکانات آن زبان برای تولید متن مطرح می‌کند.

برای دستیابی به پاسخ این پرسش‌ها به بسیاری از آثار منتشرشده غزلسرایان مطرح این سه دهه مراجعه، و غزلهای منتخب یادداشت شد. هم‌چنین از شاعرانی که اثر چاپ شده‌ای در دسترس نبود از صفحات مجازی، غزلهای مورد نظر انتخاب شد. در بخش اول این نوشتار، که به «نامها و خطابه‌ها» اختصاص دارد از نظر گزینش نمونه‌های شعری، محدوده خاصی در نظر گرفته نشد و از بسیاری شاعران، شاهدمثالی ذکر شد؛ اما در بخش دوم، که «سطح توصیف گفتمان» است به دلیل نوع کار از هفت شاعر مطرح این دوره غزلی انتخاب، و از نظر مشارکان و فرایندها بررسی گردید. این شاعران عبارتند از: علیرضا بدیع، غلامرضا طریقی، حامد عسکری، مهدی فرجی، محمدسعید میرزایی، قاسم صرافان و شهرداد میدری. ملاک انتخاب، تازگی و ابتکاری بودن زبان و تصاویر غزلهای این شاعران است.

۲-۱ پیشینه تحقیق

تحلیل انتقادی گفتمان، اگرچه رویکردی نسبتاً جدید به مباحث گوناگون و ازجمله ادبیات است به دلیل اهمیت و ارزش آن در فهم متون، بسیار مورد توجه، و آثار زیادی با توجه به رویکردهای مختلف آن به وجود آمده است که از این موارد می‌توان به آثاری اشاره کرد که به توضیح، تشریح و تبیین پایگاه نظری و ابعاد موضوع گفتمان پرداخته‌اند؛ ازجمله: لطف‌الله یارمحمدی در کتابهای «درآمدی به گفتمان‌شناسی» (۱۳۹۰) و «گفتمان‌شناسی رایج و انتقادی» (۱۳۹۳) به تعریف گفتمان و گفتمان‌شناسی می‌پردازد و سپس طی فصلهایی نمونه‌هایی برای توضیح روشهای کمی و کیفی در تحلیل گفتمان ارائه می‌کند. هم‌چنین فردوس آفاگل‌زاده در کتاب «تحلیل گفتمان انتقادی» (۱۳۹۴) پس از توضیح و تشریح ابعاد مختلف این نظریه، رویکردهای مختلف آن را می‌شمرد، سپس

به مقایسه و نقد این رویکردها می‌پردازد. او هم‌چنین در مقالات «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات» (۱۳۸۶)، «رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی» و «توصیف و تبیین ساختارهای زبانی ایدئولوژیک در تحلیل گفتمان انتقادی» (۱۳۹۱)، جنبه‌های مختلف آن را مورد توجه قرار داده است. به‌علاوه، صمد کلانتری و دیگران (۱۳۸۸) حسن چاووشیان (۱۳۸۶-۸۷)، حمیدرضا شعیری (۱۳۸۴) و... نیز به این موضوع پرداخته‌اند.

نوع دیگر، مقالات یا پایان‌نامه‌هایی است که آثار ادبی را با رویکردهای مختلف گفتمانی بررسی کرده است؛ از جمله فرشته میلادی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «تحلیل انتقادی گفتمان غزلیات جامی» (۱۳۹۰) با روش تحلیل فرکلاف و دستور نقش‌گرایی هالیدی به تحلیل چهل غزل از دیوان اشعار جامی پرداخته است. فرزانه محمدی نیز در پایان‌نامه «تحلیل گفتمان انتقادی اشعار سیمین بهبهانی با رویکرد فرکلاف» (۱۳۹۵) تعدادی از اشعار سیمین بهبهانی را تحلیل انتقادی کرده است.

در باره جایگاه زن و معشوق و نیز نامهای او، بررسیهای متعددی انجام شده؛ اما این بررسیها عموماً حول جایگاه و نامهای معشوق در ادبیات گذشته بوده‌است؛ از جمله مقالات «عشق به همسر در شعر معاصر ایران» (روزبه و ضرونی، ۱۳۹۳)؛ «زن‌ستایی در شعر فارسی، بررسی و تحلیل ممدوحان زن در قصاید مدحی» (کریمی و جمالی، ۱۳۹۶)؛ «بررسی سیمای معشوق در غزلیات انوری» (کریمی و مرادی، ۱۳۸۹)؛ «سیمای معشوق و عناوین و القاب شاعرانه او در اشعار باقیمانده از رودکی» (چرمگی عمرانی، ۱۳۹۲)؛ «نامهای شاعرانه معشوق در غزلیات خاقانی، نظامی و سعدی» (چرمگی عمرانی، ۱۳۸۷)؛ «بررسی نامهای معشوق در غزل» از زهره احمدی پوراناری که به بررسی نامهای معشوق در غزلیات انوری، سنایی، عطار، مولوی، سعدی و حافظ پرداخته‌است و نیم‌نگاهی نیز به نامهای معشوق در شعر نو معاصر دارد. تنها محمد مرادی در پایان‌نامه «جریان‌شناسی غزل شاعران جوان جنوب ایران» (۱۳۸۷) به برخی از نامهای به‌کار رفته در غزلیات شاعران جوان جنوب پرداخته‌است. هم‌چنین در هر یک از کتابهای «آفاق غزل فارسی» (صبور، ۱۳۷۰: ص ۱۷۷) و «سیر غزل در شعر فارسی» (شمیسا، ۱۳۷۶: ص ۲۶۴) ضمن بررسی معشوق تغزل به نامهای عامی هم‌چون «ترک» و «پری» اشاره شده‌است؛ اما اثری پیدا نشد که نامدهی‌ها، فرایندها و کنش‌های معشوق را در گفتمان عاشقانه

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

غزل سه دهه اخیر از دیدگاه انتقادی بررسی کرده باشد؛ لذا این مقاله پژوهشی است در راستای تکمیل فرایند بررسی جایگاه معشوق در غزل فارسی معاصر.

۳-۱ عشق و غزل

مضمون اصلی غزل، عشق، و هسته مرکزی آن، معشوق است. «عشق به معنای فرط حبّ و دوستی» (سجادی، ۱۳۶۱: ص ۳۵۷) و در فلسفه از کیفیات نفسانی قلمداد شده است که «به سبب سیطره شدید تفکر در زیبایی و نیکویی محبوب، و کثرت مشاهده ابعاد و شئون، اطوار و آثار حُسن معشوق در نفس و جان آدمی تحقق می‌یابد» (خلیلی، ۱۳۹۶: ص ۳۴)؛ از این رو افلاطون، عشق را «اشتیاق به دارا شدن خوبی برای همیشه» می‌داند (مختاری، ۱۳۹۳: ۶۶)؛ اما عشق در اندیشه مدرن، حسابگرانه و زمینی است و به‌مثابه پدیده‌ای انسانشناختی، روابط انسانها را تنظیم و تلطیف می‌کند و بر مبنای فردیت و انتخاب فرد شکل می‌گیرد و بیش از اینکه اندیشه و احساس باشد، کنشی است همراه با عقلانیت و حسابگری و داد و ستد؛ به همین دلیل در آن، وصال مفهومی آشنا و ممکن است. (پورخالقی چترودی و زهره‌وند، ۱۳۸۷: ص ۸۲)؛ لذا برای بررسی عشق در دوران کنونی، و کشف تفاوت آن با دوره کلاسیک، باید از دیدگاه گفتمانی به این موضوع پرداخت. «از نظر گفتمانی، عشق به مثابه فرمی اجتماعی است که در دوره‌های تاریخی تغییر می‌کند. عشق رمانتیک مدرن، چیزی نیست جز نوعی فرم ارتباطی که محصول فردگرایی مدرن و ناسازه‌های درونیش است. گیر افتادن در تناقض بین فردیت مدرن و دیگرخواهی عاشقانه. از سوی دیگر، عشق در جهان مدرن از اساس، بدن‌مند است. بدن به مثابه ابژه‌ای است یکسر اروتیک و زیبایی‌شناختی و ایجاد اقتصاد لذت، کاربرد لذت و حجم انبوهی از گفتمانها و علومی که حول تثوریزه کردن بدن به مثابه ابژه‌ای زیستی، جنسی، پزشکی، روانی و... تلاش می‌کنند، یکسر در درون گسست پروبلماتیک از جهان کلاسیک رصدپذیر شده‌است (حیدری، ۱۳۹۴: ص ۱۰۲-۱۰۵، به نقل از: فوکو)؛ لذا با چنین فهمی، عشق نه‌تنها رازآلود و در عمق نیست، بلکه بشدت در سطح است و عریان. غزل این دوره نیز تا حد قابل توجهی با اندیشه شاعر و فهم او از کیفیت عشق، هماهنگ است و هدف این پژوهش نیز نشان دادن این تأثیرپذیری و برخورد شاعر با مقوله عشق و معشوق است.

۲. نامها و خطابها

در یک تقسیم‌بندی کلی، واژه‌ها را به دو گروه نشاندار و بی‌نشان می‌توان تقسیم کرد. «واژگان بی‌نشان، تنها نمادی از واقعیت است و به مصداقهای ذاتی و تجریدی اشاره می‌کند. واژگان نشاندار علاوه بر مصداق خود، حامل نگرش گوینده و نویسنده نیز هست» (یارمحمدی، ۱۳۹۳: ص ۶۰). با بررسی اسمهای به‌کار رفته در گفتمان غزل عاشقانه شاعران سه دهه اخیر با انواع نامهای عام و خاص برخورد می‌کنیم. نامهای عام، واژه‌های بی‌نشانی است که شمول معنایی عام دارد و شخصیت‌های کلی و نمادینی از واقعیت عینی، ایجاد می‌کند. علاوه بر واژه‌هایی هم‌چون «یار»، «دلبر» و «محبوب»، که نامهایی عام در سنت ادبی برای معشوق است و گاه در غزل‌های این دوره نیز حضور دارد؛ واژه بی‌نشان «زن» پربسامدترین این نامها است؛ به‌علاوه نامهای خاص و نشاندار که جنبه تلمیحی و نمادین دارد و در برخی از غزلها، جایگزین نام مشارکان اصلی می‌شود. در تحلیل واژگان گفتمان، تمرکز بر این جنبه از واژگان، می‌تواند در بازنمایی عقاید گوینده یا نویسنده، تأثیر بسزایی داشته‌باشد. به دلیل گستردگی موضوع در این بخش تنها به نامهایی اشاره می‌شود که عاشق به‌وسیله آنها معشوق را مورد خطاب قرار داده است.

اسم عام و بی‌نشان «دختر» در غزل‌های شاعران این سه دهه، بسامد قابل توجهی دارد. واژه «دختر»، که معمولاً به‌صورت خطابی به‌کار می‌رود، تصویرگر معشوقی زمینی و صمیمی است و گاه در باهم‌آیی و مجاورت با صفت یا واژه‌ای نشاندار، شمول معنایی خود را از دست می‌دهد و به اسم خاص تبدیل می‌شود؛ هم‌چون: دختر چادر سفید، سینی چایی به دست!، دختر زیبایی جنگلهای آرام شمال!، دختر خان! این نوع کاربرد، بویژه در غزل‌های شهراد میدری، بسامد بیشتری دارد. او با خطاب قراردادن دختران خیالی «حافظ، مولوی، سعدی، خیام، فردوسی، باباطاهر، رودکی و...» علاوه بر استفاده از نوعی بینامتنیت ادبی، پیوندی میان گذشته و حال برقرار می‌کند و معشوق را به معشوقی نوعی، انتزاعی و تمثیلی تبدیل می‌کند:

دخترِ حافظ! کجایی؟ آفتاب آورده‌ام زیرِ باران، کوزه بر دوشم، شراب آورده‌ام

(میدری، وبلاگ غزلسرا، ۱۳۹۴)

دختر خیام! یک جرعه شرابم می‌دهی؟ دزدکی بابا نفهمد شعرِ نابم می‌دهی؟

(همان، سایت چکامه، ۱۳۹۷)

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

دخترِ پُر شور و شرِ مولوی! در بگشا جامِ جم آورده‌ام

بلخ رها کرده خوارزمشاه، شادی لبریز غم آورده‌ام

(همان، سایت کلوب، ۱۳۹۶)

از اواخر دهه هفتاد، کاربرد نامهای عام و کلی، که بار ارزشی و صمیمیت بیشتری دارد، رواج می‌یابد؛ واژه‌هایی که در مقایسه با نامهای بی‌نشان «مرد»، «زن» و «دختر» نشاندار به شمار می‌رود؛ نامهایی مانند «خانم»، «بانو»، «خاتون» و «آقا»، که نشاندهنده احساس و عاطفه بیشتر، و نیز زمینی بودن معشوق، و گاه نقش همسری است. به علاوه، نامهای استعاری هم چون «حوری»، «پری» و «آلهه» که نشاندهنده زیبایی و در عین حال مستوری و تقدس معشوق است، نیز در غزل‌های این سه دهه به فراوانی حضور دارد:

خاتون بی‌قرارتر از روح خواب‌ها! آه! ای زلاتر ز تمامی آنها

(غفارنژاد، ۱۳۹۶: ص ۸۹)

یک لحظه بانو، سر بگردان و تماشا کن پشت سرت یک شهر خاطرخواه می‌آید

(زحمتکش، ۱۳۹۸: ص ۵۷)

ترسانی و می‌خواهی‌ام، ای حوری کامل! حوای بلورین به‌در آمده از گل!

(مؤدب، ۱۳۹۳: ص ۱۲)

نامهای خاص و نشاننداری که جنبه تلمیحی و نمادین دارد در گفتمان عاشقانه غزل این سه دهه، کاربرد فراوانی دارد. این نمادها طیف وسیعی از قهرمانان داستانهای عاشقانه و دینی را دربرمی‌گیرد و معمولاً جفت‌واژه‌هایی است که جایگزین نام مشارکان غزل می‌شود؛ جفت‌واژه‌هایی چون «آدم و حوا»، «یوسف و زلیخا»، «لیلی و مجنون»، «شیرین و فرهاد»، «اقلیما و قایل» «مریم» و... که برای القای این‌همانی به‌کار می‌رود. علاوه بر این نامها، که به سنت ادبی متعلق هستند، نامهای استعاری و نمادینی به کار می‌رود که تازه است؛ هم‌چون «فرخ‌لقا و امیرارسلان»، «دارا و سارا»، «مرجان و داش آکل»، «ری را»؛ و گاه جزئی از نمادهای فرهنگ بیگانه است؛ هم‌چون «باربی»، «سیندرلا» و ...

تو با اسب آمدی ای مادیان بادپا «ری را» برایم ارمغان آورده‌ای سالی بهاری را

(بدیع، ۱۳۹۶: ص ۱۴)

قربان عشوه‌های تو! می‌دانم قربانی رقیب پذیرفته ست

قایل گرچه متهم اصلی ست، در اصل قتل گردن اقلیماست

(صباغ‌نو، ۱۳۹۶: ص ۱۰)

استفاده از صفت‌های جانشین اسم، نوع دیگری از خطاب‌های معشوق است؛ صفت‌هایی مانند: «نازنین»، «مهربان»، «خوب»، «نجیب»، «خوشگوار»، «سرسبز»، «انبوه عطرآگین» و... که نشان‌دهنده دیدگاه مثبت و عاطفه سرشار و اصیل شاعر نسبت به معشوق است و تفاوت دیدگاه شاعر امروز، نسبت به معشوق را در مقایسه با شاعران گذشته نشان می‌دهد که معمولاً معشوق، سنگین‌دل و جفاکار ترسیم می‌شد:

تو شکوهت میان دخترها، ای نجیب اصیل! ای بومی!

مثل یک تخته فرشِ کرمانی است وسط فرشهای ماشینی

(عسکری، ۱۳۹۷: ص ۴۷)

گمان نمی‌کنم ای نازنین که بعد از تو برای گریه این مرد، شانه‌ای باشد

(بیابانکی، ۱۳۹۴: ص ۶۵)

عزیزکم نکند شرط بسته‌ای با خود تمام پنجره‌ها را ستاره بشماری؟...

دوباره حرف بز خوب من نمی‌خواهد که احترام سکوت مرا نگهداری!

(افشاری، ۱۳۹۴: ص ۸۱)

در شعر عاشقانه معاصر، «رابطه بی‌واسطه، چشم‌انداز نهایی است» (مختاری، ۱۳۹۳: ص ۹۰)؛ اما از آنجا که افراد، ذهنیت‌ها، تجربه‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌های فرهنگی متفاوت است، هر رابطه عاشقانه نیز وجه تازه‌ای را خلق می‌کند که قابل تکرار نیست؛ به این دلیل، عشق در گستره‌ها، ژرفاها و کیفیت‌های گوناگون شکل می‌گیرد. شعری نیز که از این ذهنیت‌ها و رابطه‌های متفاوت برمی‌خیزد، دیگرگونه خواهد بود؛ لذا در گفتمان عاشقانه معاصر، «هم شعر رمانتیک هست، هم شعر عاشقانه جنسی؛ هم مدیحه عاشقانه هست و هم روحانیتی مجرد؛ هم شعر رابطه هست، هم غنایی انسانی و کیهانی (همان: ص ۱۵۰). یکی از انواع نگاه‌ها به عشق و معشوق، دیدگاه پست‌مدرنی است. این دیدگاه، مخالف خردگرایی است و اخلاق را نسبی می‌داند؛ بدین معنی که همه هنجارهای اخلاقی به یک درجه خوب و فضیلت به شمار می‌رود و قضاوت انسان درباره درستی و نادرستی به زمان و مکان و شرط‌های دیگری بستگی دارد. همین نسبی‌انگاری و شکاکیت دائمی و بنیادین است که هر متن ادبی یا غیر ادبی و یا کل عالم را فاقد هر معنای نهایی، ثابت و تعیینی فرض می‌کند و نوعی پوچ‌انگاری آزاردهنده و سردرگمی بی‌پایان معرفتی را رواج می‌دهد. در تفکرات پست مدرن، «عشق نیز مانند هر مقوله‌ای به طنز و بازی در آمیخته است و سادگی و معصومیت دوران پیشامدرن و عقلانیت و

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

حسابگری مدرن در آن راهی ندارد» (پورخالقی و زهره‌وند، ۱۳۸۷: ص ۸۲)؛ لذا یکی از نتایج آن، بسامد فراوان اروتیسم و هرزه‌نگاری، نسبت به آثار رئالیستی است. ویژگی دیگر غزل‌های پست‌مدرنیستی این است که در این غزل‌ها معشوق با عناوینی مورد خطاب قرار می‌گیرد که در هیچ دوره‌ای از ادبیات فارسی مرسوم نبوده‌است. عناوین و خطاب‌هایی که در این غزل‌ها برای معشوق به کار می‌رود، معمولاً خلاف ادب است و گاه تا حد ناسزا پیش می‌رود. این امر نشان‌دهندهٔ مناسبات و روابط ناپه‌نجار زنان و مردان در جامعهٔ مدرن و پسامدرن، و سقوط جایگاه معشوق در این نوع روابط است که در غزل این جریان نیز نمود یافته‌است:

مرغ ماهی خوار بد ترکیب! جوجه اردک زشت! باورت شد که تو را شهزادهٔ قوها کشیدم
(میدری، وبلاگ شعر و غزل امروز، ۱۳۹۴)

گفتی که عاشقانه به من فکر می‌کنی این بار نیز راست نگفتی، پینوکیو!
(ابراهیم‌پور، ۱۳۹۶: ص ۱۹۲)

در غزل این دوره، جنس مؤنث کم‌کم از تصویر مبهم، کلی و کلیشه‌ای فاصله می‌گیرد و توسط اسامی خاص و نشاندار معرفی می‌شود و از آنجا که معشوق، معمولاً واقعی و جسمانی است، عنوان معشوق تا حدود زیادی با واقعیت منطبق است و شاعر از آوردن نام محبوب خود ابایی ندارد؛ لذا نام‌های خاصی چون، ندا، مریم، آرزو، گلپری، ریحانه، زهره، فرشته، سارا، دریا، غزل، پریناز، ماندانا، سحر و... به عنوان نام معشوق و یا همسر شاعر و گاه معشوق خیالی در غزل این دوره حضور دارد:

۲۶۵

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۹ شماره ۷، پاییز ۱۴۰۱

سحر تو یک زن جادویی جوان هستی! تو مثل آب در آینه‌ها روان هستی!

بدون اینکه بخواهی تو مهربان هستی! تو مهربان شدنت هم بدون علت بود
(میرزایی، ۱۳۹۶: ص ۱۷)

توجه به معشوق، زمانی عمیق‌تر و بااهمیت‌تر جلوه می‌کند که شاعر نام او را در ردیف شعر تکرار می‌کند. مهدی فرجی در دو غزل از این روش استفاده کرده‌است:

خدا دارد چه چیزی بر سر من می‌آورد «تینا» هوای عید با خود بوی غم می‌آورد تینا!
(فرجی، ۱۳۹۴: ص ۳۸)

با سلامی، نامه‌ای، شعر تری «تینا»! باز کردم رو به رویاها دری تینا!
(همان، ۱۳۹۶: ص ۳۶)

خطاب قراردادن معشوق با نام شهر و منطقهٔ جغرافیایی محل سکونت او، روش دیگر

نامدهی در این دوره است. اگرچه این امر در شعر فارسی بی سابقه نیست، نوع خطابها در شعر شاعران جوان این دوره بدیع است؛ خطابهایی چون ماه گردی!، دلبر افغان!، دُرْدانه جلفا!، دلبر شیرازی!، شمالی!، بانوی قشم!، دلبر مزاری!، عروس قناتی! نمونه‌هایی از این نوع خطابهاست:

حتی میان این همه زیبای بندری بانوی خوب قشم تو یک چیز دیگری
(صرافان، ۱۳۹۵: ص ۳۳)

نسیم موی تو آشفته، دشت خوابم را تو باز آمده‌ای... مادیان ترکمنم!
(معاذی، ۱۳۹۳: ص ۹)

قبول! دختر نیزارها عروس قناتی و مینیاتوری از سبک و از سیاق هراتی
(عسکری، ۱۳۹۷: ص ۵۵)

میان هیمنه طالبان مانع عشق مرا کجا ببری دلبر مزاری من؟
(فرجی، ۱۳۹۷: ص ۴۳)

نوع دیگری از خطابه‌ها، نامه‌های استعاری برگرفته از عناصر طبیعی است. این عناصر، طیف وسیعی از حیوانات، گیاهان و اشیا را در برمی‌گیرد. در فرایند این نوع نامدهی، شاعر، میان معشوق و این عناصر، وحدت و یگانگی می‌بیند و ذات معشوق و یا حالت روحی و اوصاف جسم و جان او را در موجودات زنده دیگر و عناصر طبیعی درک می‌کند. کاربرد ترکیبهای ذیل، نمونه‌هایی از این احساس یگانگی است: ماهتاب بی‌حجاب!، آفتاب روشن!، آهوی کوهستان شعر!، غزال وحشی رام!، ای پلنگ زخمی آرام!، شاه ماهی!، پرستو!، قناری!، تاج قرقاول کبکینه خرام پر قوا!، کبک ناز!، گل زیبا!، گل بادام برف اندام شیرین کام کندوها!، هلوی چار فصل!، عروس ماهی سیال خوابگرد!، جنگل آشوب!، جویبار زمزمه!، چشمه یاقوت بهشت!، زاینده‌رود رد شده از اصفهان!، مبارک شعله!

ای سبب سرخ غلت زنان در مسیر رود یک شهر تا به من برسی عاشقت شده‌است
(نظری، ۱۳۸۹: ص ۳۳)

کجایی ماهی آرام در آغوش اقیانوس؟ به من برگرد! این دریای غم لبریز دلتنگی است
(سامانی، ۱۳۹۶: ص ۶۹)

ای سبب آرزو! پایین نیامدی تا دستهای من از پا درآمدند
(زهتاب، ۱۳۹۶: ص ۵۳)

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

نوع دیگری از خطابها، عبارتهای تشبیهی است که برای توصیف ویژگیهای جسمی و روحی معشوق استفاده می‌شود. این توصیفات عموماً تصاویری ابداعی و به‌روز، و ساخته و پرداخته ذوق خلاق شاعران جوان است. توصیفات تشبیهی‌ای مانند ای جدول مجهول معمای مشکل! ای سفیدپوش با نقاب من! (یاسمی، ۱۳۹۴: ۲۷) بهانه شیرینتر از شکرندم! (زارع، ۱۳۹۵: ص ۱۳۲) ای همچو شعر حافظ و تفسیر مولوی / شرح تو غیرممکن و تفسیر تو محال! (امین‌پور، ۱۳۸۹: ص ۲۱۱) ای تمام شاعران کرده تضمین! بیت ناب! ای با تو بعدها جهان بیکران شده! (میرزائی، ۱۳۹۶: ص ۸۰) تو ای نهایت تقویم سال نوری من! (همان: ص ۴۷) ای از گل و عطر و غزل سرشار! پیوند شالیزار و گندمزار! (همان: ص ۵۸)؛ ای آمدنت مبدأ تاریخ تغزل! ای از شراب بر لب مؤمن حرامترا!؛ ای خون تازه در شریانم! ای نور ماورای بنفش بهارها! (طریقی، ۱۳۹۶: ص ۶۵) الهه همه آبشارهای جهان! (فرجی، ۱۳۹۴: ص ۱۱)؛ ای طراوت بی پایان! ستبر سنگدل کینه‌جو! نسیم شانه‌کش روی جو! سوال عشق! جواب «های» بلندم که «هو!» تراوش خوش دور سبوا! شراب‌خورده تکبیرگو! طناب دار من از تار مو! (همان، ۱۳۹۵: ۱۳۰-۱۲۳).

ای از بهشت، باز دری پیش چشم تو! افسانه‌ای ست حور و پری پیش چشم تو

(امین‌پور، ۱۳۸۹: ص ۴۷)

ای صبح من بدون تو از شب سیاهتر! این صبح را چگونه بدون تو شب کنم؟

(سیار، ۱۳۹۳: ص ۴۳)

من با تو ای زلالتر از آب و روشنی جز با زبان عشق تکلم نمی‌کنم....

دیگر تو را میان غزل گم نمی‌کنم

(عرب‌عامری، ۱۳۹۴: ص ۳۶)

بیشترین و بدیعترین کاربرد از این نوع، پس از مهدی فرجی در غزل حامد عسکری

دیده می‌شود؛ تشبیهاتی چون:

سلام، سوژه نام برای عکاسی! ردیف منتخب شاعران وسواسی!

سلام هویره فرشهای کرمانی! ظرافت قلیان‌های شاه‌عباسی!

(عسکری، ۱۳۹۷: ص ۱۱)

بیا شهریور پیراهنت بیلاق لک لک‌ها صدای جاری گنجشک در خواب مترسک‌ها

(همان: ص ۲۵)

توجه به اندام و اجزای بدن معشوق، نوع دیگری از خطابهای غزل این دوره است.

رابطه زیبایی و عشق، مسئله جدیدی نیست؛ بلکه به تاریخ انسان برمی‌گردد. محرک عشق، زیبایی است. عشق و زیبایی همیشه در کنار همند. «هرجا زیبایی هست، جاذبه وجود دارد؛ عشق و طلب وجود دارد؛ حرکت و جنبش وجود دارد؛ ستایش و تقدیس وجود دارد» (مطهری، ۱۳۶۸: ص ۱۰۰). پس نتیجه دیدن زیبایی تأثیرپذیری از آن و انعکاس آن است. در درک زیبایی و لذت بردن از آن، حواس (گوش و چشم) و مغز ما دخالت دارند و این اعضا مراکز درک و لذت از زیبایی هستند. از نظر فلاسفه نیز زیبایی هدف غایی آفرینش است؛ زیرا عشق به زیبایی، باعث ایجاد نسل می‌شود و ایجاد نسل، زندگی بشر را ادامه می‌دهد و از فنای آن جلوگیری می‌کند. اکنون اگر این عشق به زیباییهای معقول معطوف باشد، بهره‌های آن فلسفه و سیاست و غیره است (دانشور، ۱۳۹۳: ص ۵۲).

در دوره معاصر، که عشق، فرمی اجتماعی تعریف می‌شود و ظاهر و «بدن به مثابه اژه‌ای یکسر اروتیک و زیبایی‌شناختی» (حیدری، ۱۳۹۴: ص ۱۰۲) در مرکز توجه قرار می‌گیرد و گاه «جولانگاه عرضه هویت می‌شود» (رستگار خالد و کاوه، ۱۳۹۲: ص ۴۷۴)، شعر عاشقانه‌ای هم که از این دیدگاه و از خط ارتباطی ساده‌ای میان عاشق و معشوقی محدود و جسمانی برمی‌آید، «غالباً از خطی محدود نیز می‌گذرد؛ خط توصیف تن، خط بیان لذت، خط تجسم دوری یا وصل» (مختاری، ۱۳۹۳: ص ۱۵۰). بنابراین، توصیف و هویت دادن و مخاطب قرار دادن معشوق با اعضای بدن در غزل این دوره بویژه در شعر شاعران جوان در هماهنگی کامل با دیدگاه معاصر از عشق و زیبایی است؛ خطابهایی چون سیاه چشم! تن بلورین! مو دم اسبی! چشم برنو! موشرابی لب انگوری چشم الکل مست! شاه‌بیت آتشین لب! و... در غزل‌های شاعرانی چون میدری، میرزایی، عسکری، فرجی و طریقی بیشتر به چشم می‌خورد.

در میان اندامها و اجزای بدن معشوق، «مو»، «چشم» و «لب» در مرکز توجه، و به دلیل واقعی و ملموس بودن معشوق، نوع توصیفات نیز با واقعیت مطابق است؛ لذا شاعر، علاوه بر رنگ سیاه، رنگهای آبی، سبز، قهوه‌ای و عسلی برای چشم و رنگهای قهوه‌ای، طلایی، شرابی و زیتونی برای مو به کار می‌برد؛ به علاوه، نوع توصیف اندامهای معشوق در شاعران شاخص این دوره، غیرتقلیدی و تازه و بدیع است:

تن بلورین! ماه من! مویت شب یلدایی است اینهمه محشر شدن اسراف در زیبایی است...

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

نازخاتون! چشم برنو! مو دم اسبی! کج کلاه! بختیاری زاده‌ای یا ایل تو قشقای است؟

(میدری، سایت نقش نگاره، ۱۳۹۴)

دلم عروسک موقهوه‌ای من! خون است نگو که صورتی‌ام، ارغوانی‌ام اصلاً!

(میرزائی، ۱۳۹۶: ص ۷۴)

تو قهر و آشتی عاشقانه شب و روزی هلال ابروی خورشیدرو؟ تو را چه بنامم؟

(فرجی، ۱۳۹۵: ص ۱۲۳)

می‌نوازی در دلم ماهور، مطرب مهتاب‌روی من!

با دو تازی که رندانه، روی پیشانی می‌اندازی

(صرافان، ۱۳۹۵: ص ۶۳)

۳. سطح توصیف گفتمان

۳-۱ فرایندها و مشارکان غزل عاشقانه

فرانقش اندیشگانی به ما امکان می‌دهد تجربه فردی و اجتماعی خود را در قالب آن رمزگذاری کنیم. ابزاری که هالیدی برای تحلیل بند در قالب فرانقش اندیشگانی به کار می‌گیرد، نظام تعدی (گذرایی) است. نظام گذرایی، واقعیت را به صورت فرایندهایی بازمی‌نماید. این فرایندها را می‌توان با توجه به معنایشان به شش نوع تقسیم کرد و آنها را در دو دسته کلی «فرایندهای اصلی» و «فرایندهای فرعی» قرار داد. ۱- فرایند مادی: نشاندهنده کنش فیزیکی یا رخدادی در جهان بیرون است؛ نظیر دویدن، پرتاب کردن، نشستن، ساختن، بازی کردن، آمدن و نوشتن. ۲- فرایند ذهنی: فرایندی است که بر احساس، اندیشه و ادراک دلالت می‌کند. این فرایند را می‌توان به سه دسته اصلی تقسیم کرد: الف) فرایند حسی مثل شنیدن، چشیدن، لمس کردن و دیدن ب) فرایند شناختی مثل شناختن، درک کردن، فکر کردن، فهمیدن و باور کردن ج) فرایند تأثیری مثل لذت- بردن، دوست داشتن و توجه کردن (پهلوان‌نژاد و زمردیان، ۱۳۸۳: ص ۶۳). ۳- فرایند رابطه‌ای: بر چگونگی «بودن» چیزها و پدیدارها اشاره می‌کند و این امر را یا از رهگذر کیفیتی صورت می‌دهد که به آنها نسبت می‌دهد یا به واسطه بیان موقعیت زمانی- مکانی مترتب بر آنها و یا از طریق بیان تملکی که بر آن می‌رود و این اغلب با فعل «بودن» بیان می‌شود.

در مرز میان این سه دسته فرایند اصلی، سه فرایند فرعی نیز هست که عبارت است

از: ۴- فرایند رفتاری که دربرگیرنده رفتارهای گوناگون جسمی، روانی و فیزیولوژیک موجود جاندار یا جاندار پنداشته شده است؛ فرایندهایی مثل گریستن، خوابیدن، خواب-دیدن، خندیدن و تنفس کردن. ۵- فرایند وجودی: این فرایند از موجودیت یا هستی هر پدیده (و یا نیستی آن) سخن می‌گوید. فعل این فرایند، معمولاً از مصادر «بودن»، «وجود داشتن» یا «اتفاق افتادن» است. ۶- فرایند کلامی یا گفتاری: فرایندهای گفتاری، سخن‌گفتن و هر نوع مبادله نمادین معنا را شامل می‌شود. علاوه بر فعل «گفتن»، فعلهایی چون «نشان دادن»، «یادآوری» و «فرمودن» هم از جمله این فعلها است. این فرایندها همراه با شرایط زمانی و مکانی و شرکت‌کننده‌هایی که نقشهای معنایی مختلفی را به عهده می‌گیرد به کاربران زبان این امکان را می‌دهد که واقعیت را آگاهانه یا ناخودآگاه به شیوه‌های خاصی بازنمایی کنند.

در این بخش، غزلهایی از هفت شاعر جوان معاصر به‌عنوان برایندها در این دوره انتخاب شده و از نظر مشارکان و فرایندها مورد بررسی قرار گرفته‌است. بجز شهراد میدری، که به دلیل عدم دسترسی به غزلیات چاپ شده از صفحه مجازی این شاعر بیتهایی انتخاب شد، دیگر شاعران منتخب، دارای آثار منتشرشده هستند که در این بررسی مورد استفاده قرار گرفته‌است. این شاعران عبارتند از: قاسم صرافان (۱۳۹۵: ص ۵۲ و ۶۷)؛ مهدی فرجی (۱۳۹۴: ص ۲۶ و ۲۹ و ۳۹) و (۱۳۹۶: ص ۱۹-۳۶)؛ حامد عسکری (۱۳۹۷: ص ۴۱ و ۴۹ و ۵۱ و ۷۲) و (ویلاگ شعر و غزل امروز: ۱۳۹۰)؛ علیرضا بدیع (۱۳۹۵: ص ۲۵ و ۴۱ و ۶۱ و ۱۰۱) و (۱۳۹۶: ص ۱۴)؛ غلامرضا طریقی (۱۳۹۵: ص ۷۵)؛ و محمدسعید میرزایی (۱۳۹۳: ص ۲۳) و (۱۳۹۶: ص ۳۸).

مشارکان این غزلها در یک تقسیم‌بندی کلی در سه گروه «اشخاص، مفاهیم و مکانها» قرار می‌گیرند. در صدر مشارکان گروه «اشخاص»، ضمیر دوم شخص مفرد «تو» و سوم شخص مفرد «او» قرار دارد. از این دو مشارک، که در بسیاری از فرایندها حضوری محوری دارد در بافت غزل عاشقانه با عنوان کلی «معشوق» یاد می‌شود و در موارد بسیاری، نامهای عام و خاصی که در بخش قبل به آن پرداخته شد، جانشین این اسم کلی می‌شود. این شرکت‌کننده به‌ترتیب بیشترین نقش را در قالب فرایندهای رابطه‌ای (۴۳٪)، مادی (۳۹٪) و ذهنی (۱۲٪)، بر عهده دارد. جدول شماره ۱، نشاندهنده

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

جایگاه این مشارک در گفتمان غزل عاشقانه است. فرایندها و نقش معشوق در این فرایندها و نیز ارزشگذاری هر یک را به اجمال نشان داده‌ایم.

جدول ۱: فرایندها و نقش معشوق

ردیف	فرایند	نوع فرایند	نقش معشوق	ارزشیابی
۱	بر مدار مردمک‌هایت جهان زیباتر است	رابطه‌ای	عناصر پیرامونی	مثبت
۲	با دو پلک مخملمت کهکشان زیباتر است	رابطه‌ای	عناصر پیرامونی	مثبت
۳	روی زیبای تو از گل، بی گمان زیباتر است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۴	چشم تو زاینده‌رود و ابروات سی و سه پل	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
	تار موی مشکب افزاده بر پیشانی‌ات			
۵	از شب سنتوری مشکاتیان زیباتر است	رابطه‌ای		مثبت
۶	صفحه صفحه خوانده‌اند از دلبری‌هایت به سوز	مادی	عناصر پیرامونی	مثبت
۷	گرچه نازت ای الهه با بنان زیباتر است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۸	باغ مرواریدی و گلبرگ نازت از حریر	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۹	آبی پیراهنت از آسمان زیباتر است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۱۰	بیخیال ابر تیره، روسری را پس بزن	مادی	کنشگر	مثبت
۱۱	ماه من در پیچ و تاب گیسوان زیباتر است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۱۲	در خیالم با منی و خش خش گامت غزل	وجود-رابطه‌ای	موجود-شناخته	مثبت
۱۳	پاسخم دادی که نه!	کلامی	گوینده	منفی
۱۴	چه می‌آید به لبهای تو، آن لبخند رویایی	ذهنی	حسگر	مثبت
۱۵	سر به زیر و باوقار از راه می‌آیی	مادی	کنشگر	مثبت
۱۶	همیشه در جوابم، شانهای بالا می‌اندازی	مادی	کنشگر	منفی
۱۷	چه می‌دانی در این بی‌اعتنایی‌ها چه زیبایی؟	ذهنی-رابطه‌ای	حسگر-حامل	مثبت
۱۸	«الا یا ایها الساقی...! بیاور سینی چایی	مادی	کنشگر	خشنی
۱۹	مرا در دام آغوشت بگیر	مادی	کنشگر	مثبت
۲۰	زنی به هیأت دوشیزه‌های دربار است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۲۱	که چشم روشن او قهوه‌های قاجار است	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۲۲	مرا کشیده به صدسال پیش و می‌گوید:	مادی-کلامی	کنشگر-گوینده	منفی
۲۳	مرا کشانده به شیراز دوره سعدی	مادی	کنشگر	منفی
۲۴	دو چشم عطری او آهوان تاتار است	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۲۵	زنی که هفت قدم طی نکرده عطار است	مادی-رابطه‌ای	کنشگر-شناخته	مثبت
۲۶	شبی گره شد و روزی به کار من افتاد	مادی	کنشگر	مثبت
۲۷	زنی که حلقه موی طلایی‌اش دار است	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۲۸	به خنده گفت که در انتقام، مختار است	کلامی	گوینده	مثبت
۲۹	زنی که چارستون دل مرا لرزاند	مادی	کنشگر	مثبت

۳۰	چهلستون دلش، بی‌ستون انکار است	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۳۱	زنی که بوی شراب از نفس زدندش	مادی	کنشگر	منفی
۳۲	اگر به «قم» برسد کار ملک «ری» زار است	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۳	از دست من و قافیه‌هایم گله‌مند است	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۴	موفدقی چشم سیاهی که لبانش			
۳۵	مرموزترین عامل بیماری قند است	رابطه‌ای	شناخته	منفی
۳۶	گل سر بسته به موهای کمند است	رابطه‌ای	حامل	خنثی
	زیبایی موج پس پلک بنفشش			
۳۷	دلچسب تر از اطلسی و شاه‌پسند است	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۳۸	خانم به خدا بم، بم سوزان کویری			
	با دامن گلدار شما عین هلند است	رابطه‌ای	عناصر پیرامونی	مثبت
۳۹	لبخند بز خنده تو گرم کننده است	رفتاری-رابطه‌ای	رفتارگر-حامل	مثبت
	از ما گله کم کن	کلامی	گوینده	منفی
۴۰	تو قابلیت ضرب‌المثل شدن داری	ذهنی	حسگر	مثبت
۴۱	تو کیستی که دلت خانقاه خورشید است؟	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۴۲	و از تالو مهابت، پیرهن داری	ذهنی	حسگر	مثبت
۴۳	به بوسه نامه‌پیشانی مرا دریاب	مادی	کنشگر	مثبت
۴۴	ای دمیده از چشمت یک دو چشمه می هر شب	ذهنی	عناصر پیرامونی	مثبت
۴۵	چند چشم عطشان را می‌کشی ز پی هر شب	مادی	کنشگر	مثبت
۴۶	با چه حیل‌های روح روستایی ما را			
۴۷	با خیال چشمانت می‌بری به ری هر شب	رفتاری	رفتارگر	مثبت
۴۸	چشم تو پی مردم رفته‌است، کی؟ هر شب	مادی	کنشگر	منفی
۴۹	مثل بره‌ای رامم کرده‌ای و چشمانت	مادی	کنشگر	مثبت
	زیر گوش من انگار می‌زنند نی هر شب	مادی	کنشگر	مثبت
۵۰	ای پری پابره‌نه روی لیوانها برقص	مادی	کنشگر	منفی
۵۱	یا ته دریا بمان در خواب مرجانها برقص	مادی-مادی	کنشگر	منفی
۵۲	بانوی من! نگاه کن این مرد عاشق است	مادی	کنشگر	مثبت
۵۳	بانو ببین در آینه چشم‌های من	ذهنی	حسگر	مثبت
۵۴	زیباییت به قدر تمام جهان شده	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۵۵	اگر چه تو به بهای جوی نمی‌خری‌ام	مادی	کنشگر	منفی
۵۶	هر شب برای من دو سه رؤیا می‌آوری	ذهنی	حسگر	مثبت
۵۷	به بوسه یکسره کن کار دشمنانم را	مادی	کنشگر	مثبت
۵۸	تو که کوتاه و طلایی بکنی موها را	مادی	کنشگر	منفی
۵۹	برایم ارمغان آورده‌ای سالی بهاری را	مادی	کنشگر	مثبت

تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

۶۰	دیرتر سر می‌زنی و بی وفاتر می‌شوی	مادی-رابطه‌ای	کنشگر-حامل	منفی
مجموع فرایندهایی که معشوق در آنها مشارکت می‌کند: ۶۵ مورد				
رابطه‌ای: ۴۲٪ کلامی: ۶٪		ارزشیابی مثبت: ۷۱٪		
مادی: ۳۹٪ رفتاری: ۳٪		ارزشیابی کنش منفی: ۲۵٪		
ذهنی: ۱۱٪		خنثی: ۳٪		

ضمیر اول شخص مفرد (من)، که در بافت غزل عاشقانه از او به‌عنوان «عاشق» تعبیر می‌شود در مرتبه بعد از معشوق، مهمترین شرکت‌کننده فرایندها به شمار می‌رود. این مشارک به ترتیب بیشترین نقش را در قالب فرایندهای رابطه‌ای (۴۰٪)، ذهنی (۲۸٪) و مادی (۱۸٪) دارد. جدول شماره ۲، نشان‌دهنده جایگاه این مشارک در گفتمان عاشقانه است. فرایندها و نقش عاشق در این فرایندها، و نیز ارزشگذاری هر یک را به اجمال نشان داده‌ایم.

جدول ۲: فرایندها و نقش عاشق

ردیف	فرایند	نوع فرایند	نقش معشوق	ارزشیابی
۱	من ارگ بم و خشت به خستم متلاشی	رابطه‌ای-رابطه‌ای	شناخته-حامل	منفی
۲	ناز تو را به جان می‌خرم	مادی	کنشگر	مثبت
۳	یک روز می‌ریزد به پای تو، غرورم	ذهنی	حسگر	مثبت
۴	برایت حرف دارم	کلامی	گوینده	مثبت
۵	در دلم غوغاست	وجودی	بهره‌ور	مثبت
۶	من دیده‌ام در نگاهت برقی شبیه ستاره	ذهنی	حسگر	مثبت
۷	روزی دلیل شوقم و روزی خود غمم	رابطه‌ای-رابطه‌ای	شناخته-شناخته	خنثی
۸	رفتم که از دیوانه‌بازی دست بردارم	مادی-مادی	کنشگر	مثبت
۹	آخم کردم	رفتاری	رفتارگر	منفی
۱۰	باز کردم رو به رؤیایا دری	ذهنی	حسگر	مثبت
۱۱	من شاعر به چه تشبیه کنم یلدا را؟	ذهنی	حسگر	خنثی
۱۲	همیشه خواسته‌ام از خدا فقط او را	ذهنی	حسگر	مثبت
۱۳	دلم شکست	ذهنی	حسگر	منفی
۱۴	من غبطه می‌خورم به درختان خانهات	ذهنی	حسگر	مثبت
۱۵	ای کاش سر گذاشته بودم به شانهات	مادی	کنشگر	مثبت
۱۶	وزید عطر غزل، زار زار گریه می‌افتم	رفتاری	رفتارگر	منفی
۱۷	من عاشقم به دیدنت از تپه‌های دور	ذهنی	حسگر	مثبت
۱۸	اصلاً قبول، حرف شما، من روانی‌ام	رابطه‌ای	حامل	منفی

۱۹	من رعد و برق و زلزله‌ام، ناگهانی‌ام	رابطه‌ای	حامل	منفی
۲۰	چگونه باشی و چشم از نگاه بردارم؟	رفتاری	رفتارگر	مثبت
۲۱	به درد بر سر فریاد شد، نمرد ولی	رفتاری	رفتارگر	مثبت
۲۲	بگذار تا آخر بریزد - آبرو - چیست؟	ذهنی-رابطه‌ای	حسگر-شناخته	مثبت
۲۳	بی تو غزلواره‌هام بی حال است	رابطه‌ای	حامل	منفی
۲۴	نمی‌شود بپریم، وقتی شکسته بال و پریم	مادی-رابطه‌ای	کنشگر-حامل	منفی
۲۵	حال من خوب است اما با تو بهتر می‌شوم	رابطه‌ای	حامل	مثبت
۲۶	تا می بینمت یک جور دیگر می‌شوم	ذهنی-رابطه‌ای	حسگر-حامل	مثبت
۲۷	مال کسی جز تو نیستم	رابطه‌ای	شناخته	مثبت
۲۸	دیگر به فکر همنفسی جز تو نیستم	ذهنی	حسگر	مثبت
۲۹	من مدتی است ابر بهارم برای تو	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۰	باید ولم کنند بیارم برای تو	رفتاری	رفتارگر	منفی
۳۱	تو آسمانی و من جوجه «باز» کوچکی‌ام	رابطه‌ای-رابطه‌ای	شناخته-شناخته	مثبت
۳۲	که فکر فتح توام در جهان کودکی‌ام	ذهنی	حسگر	مثبت
۳۳	می‌خواهم، سر شب راهی سفر بشوم	مادی	کنشگر	خنثی
۳۴	چقدر خاطره داریم با مرور از هم	ذهنی	حسگر	مثبت
۳۵	من برکه‌ای حقیر شدم، رود نیستم	رابطه‌ای-رابطه‌ای	شناخته-شناخته	منفی
۳۶	با توام تا با منی پس با منی تا با توام	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۷	مثل تو در قید و بند باوفایی نیستم	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۸	انصاف نیست بی تو بمانم و غبار بگیرم	رابطه‌ای	حامل	منفی
۳۹	گفتمت با «شور و مستی»	کلامی	گوینده	مثبت
۴۰	زرنگی کردم و از اول دیوان، گرفتم فال	مادی	کنشگر	مثبت
۴۱	چه خوب آرام می‌گیرم در آن چشمان دریایی	ذهنی	حسگر	مثبت
۴۲	هوایی می‌شوم بالا بلندم! با تماشایت	ذهنی	حسگر	مثبت
۴۳	به گریه گفتمش از اشتباه من بگذر!	کلامی	گوینده	منفی
۴۴	برای من لطیفه‌ای شده ترکیب «خویشتن داری»	رابطه‌ای	حامل	منفی
۴۵	من آهوانه پناه آورم به دامانت	مادی	کنشگر	مثبت
۴۶	چشمم دو ابر خونی بی آسمان شده	رابطه‌ای	حامل	منفی
۴۷	قلبی شبیه یک اتوبوس تصادفی			
	خون از تمام پنجره‌هایش روان شده	رابطه‌ای	عناصر پیرامونی	منفی
۴۸	این بار می‌رسم که بگویم که عاشقم	مادی- کلامی	کنشگر-گوینده	مثبت

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

۴۹	باید بروم با همه شهر بچنگم	مادی- مادی	کنشگر-کنشگر	مثبت
۵۰	این ظلمتان را نیز بانو می‌پذیرم!	ذهنی	حسگر	مثبت
مجموع فرایندهایی که معشوق در آنها مشارکت می‌کند: ۴۳				
رابطه‌ای: ۴۰٪		رفتاری: ۸.۵٪	ارزشیابی مثبت: ۵۸٪	
ذهنی: ۲۸٪		کلامی: ۷٪	ارزشیابی کنش منفی: ۳۶٪	
مادی: ۱۸٪		وجودی: ۱.۵٪	ختی: ۶٪	

در گروه دوم، که به مفاهیم اختصاص دارد، اعضای بدن معشوق (چشم، لب، گیسو، صورت) و اعضای بدن عاشق (دل، سر، چشم) و نیز اشیا و لوازم مربوط به معشوق (مانند پیراهن، روسری، دامن، گل سر)، قرار دارد. مفاهیم یادشده بیشترین میزان مشارکت را در فرایندهای «رابطه‌ای» و در قالب نقش «حامل» و «شناخته» دارد. در گروه سوم نیز شاهد مکانهای وسیع و عامی چون آسمان، کهکشان، باغ و نیز نامهای شهرها (بم، ری، قم) و رودها (زاینده‌رود) هستیم. بیشترین نقش اماکن نیز در فرایندهای «رابطه‌ای» و در قالب نقشهای «شناسا»، «شناخته» و «عناصر پیرامونی» است.

۲-۳ تحلیل فرایندهای رابطه‌ای

فرایندهای رابطه‌ای در گفتمان غزل عاشقانه این دهه، فرایندهای غالب به شمار می‌رود که بیش از یک سوم فرایندها را به خود اختصاص داده‌است. مشارکان این فرایند در نقشهای «شناخته» و «حامل» ایفای نقش می‌کنند.

معشوق، اعضای بدن او (چشم، پلک، روی، مو، لب، دل) و مفاهیم مربوط به او (پیراهن، خش‌خش گام) در قالب این فرایندها، که اغلب از نوع «شناسایی» است در قالب نقشهای شناخته (۵۹٪) و حامل (۴۱٪) حضور دارند.

عاشق و مفاهیم مربوط به او نیز در این فرایندها که اغلب از نوع «شناسایی» است در قالب نقشهای شناخته (۷۱.۵٪) و حامل (۲۸.۵٪) مشارکت دارند. این مشارکان در فرایندهای یادشده به شیوه صریح و ضمنی (تشبیهی و استعاری) به وسیله نامهای مختلفی مورد بازنمایی قرار گرفته‌است.

نامدهی مشارکان غزل بر اساس نظام گذرایی: معشوق (تو- او): باغ مروارید، ماه، نقش جهان، دوشیزه‌های دربار، عطار، مختار، آسمان. / روی او: گل. / چشم او: زاینده-رود، قهوه‌های قاجار، آهوان تاتار. / پلک او: اطلسی و شاه‌پسند / ابرو: سی و سه پل. / تار موی مشکلی او: شب سنتوری مشکاتیان. / حلقه موی او: دار. / لب او: مرموزترین

عامل بیماری قند. / دل او: چهل ستون، خانقاه خورشید. / خنده او: گرم کننده. / پیراهن آبی او: آسمان. / خش خش گامش: غزل. عاشق (من): ارگ بم، دلیل شوق، خود غم، روانی، رعد و برق و زلزله، ناگهانی، شکسته بال و پر، ابر بهار، جوجه باز، برکه‌ای حقیر، رود، بی وفا. / چشمم: دو ابر خونی بی آسمان. / قلبم: اتوبوس تصادفی. / غزلواره هام: بی حال.

۱-۲-۳ تحلیل نامها

بر اساس جدول نامدهی، معشوق و مفاهیم مربوط به او در صدر مفاهیم، مورد بازنمایی قرار گرفته است. شاعر برای توصیف زیبایی معشوق با بهره‌گیری از توصیفات برونگرایانه به طور ضمنی (استعاری) از «ماه» به عنوان درخشانترین جلوه آسمان شب بهره گرفته است. او هم‌چنین از استعاره «گل» به عنوان زیباترین عنصر طبیعت، استفاده می‌کند؛ اما معشوق خود را زیباتر می‌پندارد. نام دیگر برای بازنمایی زیبایی بی نظیر معشوق «باغ مروارید» است. این مفهوم در باور شاعر، نماد درخشش و ارزشمندی است.

تصویرهایی که به منظور بازنمایی تقابل عاشق و معشوق ارائه شده، جالب توجه است. عاشق خود را «ارگ بم» می‌داند که خشت به خشتش متلاشی است و در مقابل، معشوق را «نقش جهان» می‌نامد که مظهر اصالت، ظرافت و زیبایی است. نام دیگری که به طور ضمنی (تشبیهی) برای بازنمایی معشوق آمده، «آسمان» است که نماد عظمت، وسعت و پاکی است؛ در مقابل، عاشق (شاعر) خود را «جوجه باز کوچک» می‌نامد که در وسعت بی‌انتهای عظمت معشوق به شمار نمی‌آید. دیگر بازنماییها هم نشاندهنده اظهار نیاز و تواضع عاشق در برابر معشوق است. عاشقی که خود را در برابر عظمت معشوق «برکه‌ای کوچک» می‌نامد و لذا آرزوی اتصال به دریای باعظمت معشوق دارد؛ به همین دلیل چون «ابر بهار» می‌گیرد. دیگر نامدهیها نیز نشاندهنده همین تقابل است.

اعضای بدن این دو مشارک نیز در قالب نامهای مختلفی مطرح شده است. یکی از اعضای بدن معشوق، که با نامهای گوناگونی مورد بازنمایی قرار گرفته، «چشم» است. این مفهوم در قالب نقش «شناخته» به طور ضمنی (تشبیهی) ابتدا با نام «زاینده رود» مطرح شده است. مقصود از این انتخاب، اشاره به حیات بخشی و زیبایی چشم است بویژه اینکه «ابروها»ی معشوق به عنوان «سی و سه پل» بر روی آن سایه افکنده است که

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

اشاره به هلال ابرو و زیبایی و شکوهمندی معشوق است. شاعر برای نشان دادن گیرایی و جذابیت چشم از نام «قهوه‌های قاجاری» و برای ترسیم زیبایی، خماری و معصومیت نگاه معشوق از نام «آهوان تاتاری» بهره می‌برد. او همه اجزا و زوایای چشم، معشوق را زیبا و جذاب می‌داند و لذا نام تشبیهی «اطلسی و شاه‌پسند» را برای «پلک» او به کار می‌برد.

پس از چشم، «موی» معشوق نیز با عناوین مختلفی مطرح شده است؛ مثلاً «تار موی مشکی افتاده بر پیشانی» او را زیباتر از «شب ستوری مشکاتیان» بازنمایی می‌کند و نیز «حلقه گیسوی او» را در گرفتارسازی عاشق در واژه «دار» به تصویر می‌کشد.

نکته مهم در نامدهی اجزای بدن معشوق، «لب» است که با ادعای «مرموزترین عامل بیماری قند» نامدهی شده و هدف آن، بیان شیرینی لب معشوق و نشان‌دهنده وصال به معشوق است. این امر می‌تواند بیانگر چگونگی روابط اجتماعی در دنیای معاصر و دور از دسترس نبودن معشوق باشد.

اجزای بدن عاشق در این نامدهی عموماً تصویرگر غم و اندوه شاعر و عدم رضایت او از معشوق است؛ به‌عنوان نمونه او چشم خود را «دو ابر خونی بی‌آسمان»، و قلبش را «اتوبوس تصادفی» می‌نامد که خون از تمام پنجره‌هایش روان است؛ با وجود این، خود را «بی‌فا» می‌نامد که تنها در صورت وفادار ماندن معشوق به او وفادار خواهد ماند. (با توام تا با منی، پس با منی تا با توام).

۴. تفسیر و تبیین

جامعه ایران پس از جنگ، دچار تحولات و تغییرات عمیقی شد که سطوح گسترده‌ای از سیاست، اجتماع و فرهنگ را در بر می‌گرفت. نتیجه این تحولات، تغییرات ارزشی در جامعه بود. منظور از تغییرات ارزشی، چیزی نیست جز تغییر در اولویتهای ارزشی و عوض شدن ترتیب تأثیرگذار ارزشها نسبت به هم در بین افراد جامعه؛ همان ترتیب و ترتیبی که از آن به نظام ارزشی تعبیر شده است. ارزشها با تمام تنوع موضوعی و فراوانی در مصداق از پنج دسته بیرون نیست و نظامات ارزشی نیز با تمام تفاوتها، چیزی جز ترتیباتی مختلف از همین پنج دسته نیست. ممیزات این پنج نوع ارزش، اولاً در «مبنا» ثانیاً در «معیار» ارزشگذاری و ثالثاً در «دایره توافق» بر سر آنهاست. این پنج دسته عبارت است از: ۱- حقیقت‌شناسی که معیار آن درست/ غلط است و کل بشریت را در

بر می‌گیرد. ۲- نیکویی‌شناسی، که خوب/ بد معیار آن است و اجماع فراوانی از انسانها را شامل می‌شود. ۳- زیبایی‌شناسی با معیار، زیبا/ زشت، اجماع کوچکتری از انسانهای هم‌ذوق را در بر می‌گیرد. ۴- منفعت‌طلبی با معیار سود/ زیان، اجماع افراد هم‌منفعت، منتهی به فرد انسانی، دایره شمول آن را تشکیل می‌دهد و در نهایت ۵- لذت‌جویی با معیار خوشی/ ناخوشی، که تنها فرد انسانی را شامل می‌شود (شجاعی زند، ۱۳۸۵: ۵۲). حال اگر در جامعه‌ای، ترتیب ارائه‌شده و اولویتها تغییر کند در واقع، نظام ارزشی تغییر کرده‌است.

طی یک دوره بیش از سی سال، بسیاری از اولویتهای ارزشی در جامعه ایران دچار دگرگونی شد. در پی این تغییر، ارزشها و مناسبات خانواده نیز تغییر کرد. تغییر مناسبات اعضای خانواده، سبب گسترش خانواده‌های هسته‌ای شد. یکی از نتایج گسترش خانواده‌های هسته‌ای، فردگرایی است؛ یعنی توجه به نیازها، خواستها و لذتهای فردی بر واقعیت جمعی و بشری غلبه می‌یابد و فرد و نیازهای او، ملاک سنجش هنجارها می‌شود. فردگرایی در کیفیت حضور زنان در جامعه و رابطه مردان و زنان نیز تأثیرات فراوانی به جا می‌گذارد و ارزشهای سنتی و مذهبی را به چالش می‌کشد.

در این دوره، گفتمان فمینیسم و گفتمانهای تجدیدطلبانه، تلاش بسیاری به کار بردند تا کار خانگی و وظیفه مادری را در چشم زنان و احساس غیرت را در چشم مردان تحقیر، و وظیفه مادری را هدر دادن عمر زن و ظلم به او تلقی کنند و احساس غیرت مرد را به نوعی حسادت کاهش دهند تا امکان آسانگیری به زنان بیشتر شود؛ این یعنی ایدئولوژی‌زدایی از عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی. ون دایک (زاده ۱۹۴۳) ایدئولوژیها را به مثابه تعبیر و تفسیر چارچوبهایی می‌داند که یک سلسله طرز نگرشها و جهان‌بینی‌ها را درباره دیگر عناصر جامعه نوین سازماندهی می‌کنند. بنابراین، این ایدئولوژیها هستند که پایه و اساس شناخت را برای طرز نگرش گروه‌های مختلف در جامعه و اهداف و علایقشان فراهم می‌سازند (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۵۳).

ایدئولوژی‌زدایی و تغییرات ارزشی در طرز تلقی از عشق نیز تأثیرات خود را بر جای گذاشت. نگاه پست‌مدرنی و واسوختی به عشق، نشاندهنده همین طرز تلقی است که در غزل‌گروهی از شاعران اواخر دهه هشتاد و تمام سالهای دهه نود بروز داشته است. در این نگاه، عشق چیزی نیست جز نوعی فرم ارتباطی؛ از این‌رو نه تنها رازآلود و در عمق نیست، بلکه بشدت در سطح است و بدن‌مند. از این رو توجه به زیبایی

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

صورت و اندام معشوق و نگاه ارو تیک و گاه کامجویانه به آن در غزل برخی شاعران این نوع غزل دیده می‌شود. «کامجویی، خواه ناخواه، گذراست؛ در سطح است؛ نمی‌تواند در عمق نشیند و درد بیندازد؛ از لایه‌های تودرتوی درون انسان نشان ندارد؛ از این رو نیز خلاصه‌نگر است؛ حساسیتهای محدود و مختصری دارد» (مختاری، ۱۳۹۳: ۳۹) و از همین روست که وفاداری در آن اهمیت خود را از دست می‌دهد و میل به تازگی و تجدید در آن افزایش می‌یابد:

با توأم تا با منی پس با منی تا با توأم مثل تو در قید و بند باوفایی نیستم
دوستت دارم... ولی بسیار از آن بیشتر عاشقت هستم؟... نه! تا این حد فدایی نیستم!
(فرجی، ۱۳۹۵: ص ۱۱۷)

همان‌طور که در بخش قبل اشاره شد، یکی از مهمترین ویژگیهای غزل پست‌مدرن، هرزه‌نگاری و پرداختن افراطی به مسائل جنسی و ورود به حوزه‌هایی است که در جامعه ایرانی، خط قرمز به شمار می‌رود. اگرچه شاعران پست‌مدرن هدف خود را نه ترویج بی‌بندوباری و جذب مخاطب، بلکه بیان واقعیت‌ها و تصاویر نامطلوب اخلاقی جامعه می‌دانند و معتقدند تنها غزل پست‌مدرن جسارت بیان عریان آنها را دارد، این نوع طرز فکر با شالوده‌های پست‌مدرنی - که مبنای والایی برای اخلاق و حقیقت قائل نیستند - همخوانی دارد. در این نوع غزل با تأکید بر نوع افراطی یا متعادل آن، مصداقهای اخلاق‌ستیزی، ارو تیسیم، بی‌ادبی در کلام و پورنوگرافی متفاوت است (ر.ک. به طیب، ۱۳۹۴: ۳۹۹ و قربان‌پور، ۱۳۹۵: ۸۴).

۲۷۹

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۹ شماره ۷، پاییز ۱۴۰۱

در نوع واسوختی غزل این دوره نیز اگرچه نوع ملایمی از ارو تیسیم قابل مشاهده است بی‌ادبی در کلام و تحقیر معشوق، برجستگی خاصی دارد و معشوق در این نوع غزل، آن قدر نادلپذیر و دوست‌نداشتنی است که مورد اهانت عاشق (شاعر) قرار می‌گیرد.

بخش دیگری از غزل‌های این دوره، که شاید بخش عظیمی از غزل‌های مطرح و مورد استقبال این سالها را در بر بگیرد با دیدگاه غنایی سنتی مطابق است؛ یعنی عشقی منزّه؛ اما خاکی و زمینی در آن مطرح است. معشوق این نوع غزل در عین حال که در برخی ویژگیها مانند معشوق اساطیری و کهن شعر پارسی است در بسیاری از ویژگیها نیز نشانه‌های ملموسی از معشوق زمینی دارد. در واقع معشوق این نوع غزل، معشوق زمینی باشکوهی است که شایستگی مدح دارد. مدح عشق و معشوق جزء جداناپذیری از

گرایش عاشقانه کهن است که در دوره معاصر و در غزل‌های این دوره نیز به گونه‌ای دیگر تداوم یافته‌است؛ از این رو بخش بزرگی از غزل‌های این سالها به مدح معشوق مربوط است. این ستایشگری گاه تنها متوجه زیباییهای پیکر و اندام معشوق است تا جایی که تمامی بیت‌های غزلی بلند را در بر می‌گیرد و گاه از این حد فراتر می‌رود و جنبه‌ای احساسی و انسانی به خود می‌گیرد.

۵. نتیجه‌گیری

پس از بررسی تعداد زیادی از غزلیات بازه زمانی هفتاد تا نود معلوم شد که شاعران این غزلها از انواع نام عام و خاص برای نامیدن معشوق استفاده کرده‌اند. هم‌چنین نام‌های نشاندار تلمیحی و نمادین، صفت‌های جان‌نشین اسم، نام شهر و منطقه جغرافیایی محل سکونت معشوق، نام‌های استعاری برگرفته از عناصر طبیعی، عبارتهای تشبیهی و حتی اعضای بدن به علاقه جزئیة برای نامیدن معشوق مورد استفاده قرار گرفته‌است.

معشوق این غزلها، مهمترین مشارک گروه اشخاص است و بیشترین نقش را در قالب فرایندهای رابطه‌ای (۴۳٪)، مادی (۳۹٪) و ذهنی (۱۲٪)، بر عهده دارد؛ اما در فرایندهای کلامی و رفتاری شرکت چندانی ندارد. او در این فرایندها بیشتر نقشهای کنشگر (۳۵٪)، حامل (۲۰٪) و شناخته (۱۵٪) را به عهده دارد. هم‌چنین (۷۱٪) از فرایندهایی که معشوق در آن شرکت داشته از نظر ارزشیابی، مثبت است.

در مجموع، معشوق غزل‌های مطرح این سالها عمدتاً معشوق محترمی است که مورد مدح عاشق قرار می‌گیرد. ۹۵ درصد نام‌هایی که عاشق برای معشوش خود برمی‌گزیند، نام‌های مثبت، و در مقابل، ۹۳ درصد نام‌دهی‌ها برای عاشق از جهت ارزشیابی منفی است. نام‌های انتخاب‌شده برای معشوق و اجزای بدن او نشانه اهمیت، جذابیت و قدرت تأثیرگذاری معشوق است. در مقابل، عاشق با نامیدن خود و آنچه به او متعلق است با نام‌هایی که مفهومی منفی دارد، مقدار وابستگی و تأثیرپذیری خود را از عنایت و یا بی‌توجهی معشوق ابراز می‌کند.

از نظر فرایندهای مادی نیز کنشگری معشوق بیش از عاشق است؛ این امر می‌تواند ناشی از بالا رفتن نقش زنان در موقعیت‌های اجتماعی باشد؛ از این رو معشوق به‌عنوان مهمترین مشارک فرایندهای مادی، (۳۹٪) و عاشق (۱۸٪) کنشگری داشته‌اند. کنشهای

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

معشوق عمدتاً نشان‌دهنده جذابیت و تأثیرگذاری بر عاشق و نیز قدرتمندی و فرادستی او بر عاشق است. برخی کنشهای منتسب به معشوق نیز به فعلیت نرسیده است و درواقع، عاشق، آرزوی انجام دادن این کنشها را از سوی معشوق دارد؛ اما کنشهای دیگری هست که نشان‌دهنده عبور معشوق از خط قرمزهای سنتی و مذهبی است و درواقع عمق تغییرات ارزشی جامعه را به تصویر می‌کشد.

عاشق نیز به‌عنوان دومین مشارک به‌ترتیب بیشترین نقش را در قالب فرایندهای رابطه‌ای (۴۰٪)، ذهنی (۲۸٪) و مادی (۱۸٪) دارد. این شرکت‌کننده در این فرایندها بیشتر در نقشهای حسگر (۲۸٪)، حامل (۲۲.۵٪)، شناخته (۱۵.۵٪) و کنشگر (۱۴٪) حضور داشته‌است. هم‌چنین (۵۸٪) از فرایندهایی که عاشق در آن شرکت داشته از نظر ارزشیابی مثبت است.

سرانجام می‌توان گفت صرف‌نظر از بخشی از غزلهای این دوره، که با شالوده‌های پست‌مدرنی مطابقت دارد و مصداقهای اخلاق‌ستیزی، اروتیسم و بی‌ادبی در کلام آن دیده می‌شود، بخش بزرگی از غزلیات این دوره با سنت ادبی گذشته مطابقت دارد؛ اما از نظر زبان و گاه، اندیشه تحت تأثیر مقتضیات و تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه قرار دارد.

پی‌نوشت

۲۸۱

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۹ شماره ۷۷، پاییز ۱۴۰۱

1. Discursus
2. Ideational
3. Interperson
4. Textual

فهرست منابع

- آقاگل‌زاده، فردوس؛ (۱۳۹۴) *تحلیل گفتمان انتقادی*، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابراهیم‌پور، حامد؛ (۱۳۹۶) *آقای هیچ‌کس*، چ دوم، تهران: نشر نیماژ.
- ابوطالبی، مهدی؛ (۱۳۸۷) *ارتجاع روشنفکری بعد از انقلاب اسلامی*، قم: مؤسسه فرهنگی ولاء منتظر.
- افشاری، احسان؛ (۱۳۹۴) *از کتیبه تا کوبلن*، تهران: نشر نیماژ.
- امین‌پور، قیصر؛ (۱۳۸۹) *مجموعه اشعار*، چ هشتم، تهران: انتشارات مروارید.

- بدیع، علیرضا؛ (۱۳۹۵) از پنجره‌های بی پرنده، چ هفتم، تهران: فصل پنجم.
- بدیع، علیرضا؛ (۱۳۹۶) ماه و ماهی، چ سوم، تهران: نشر چشمه.
- بیابانکی، سعید؛ (۱۳۹۴) یلدا، تهران: انتشارات سوره مهر.
- خلیلی، محمدحسین؛ (۱۳۹۶) مبانی فلسفی عشق، چ چهارم، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- دانشور، سیمین؛ (۱۳۹۳) علم‌الجمال و جمال در ادب فارسی، چ دوم، تهران: نشر قطره.
- زارع، نجمه؛ (۱۳۹۵) یک سرنوشت سه حرفی؛ چ هشتم، کرج: انتشارات شانی.
- زحمتکش، حسین؛ (۱۳۹۸) نامحرمانه، چ پنجم، تهران: نشر نیماژ.
- زهتاب، جواد؛ (۱۳۹۶) مخالف‌خوانی، تهران: نشر چشمه.
- سامانی، سجاده؛ (۱۳۹۶) ایما، چ دوم، تهران: انتشارات سوره مهر.
- سجادی، سیدجعفر؛ (۱۳۶۱) فرهنگ علوم عقلی، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- سیار، محمد مهدی؛ (۱۳۹۳) رودخوانی، چ چهارم، تهران: شهرستان ادب.
- صباغ‌نو، امید؛ (۱۳۹۶) جنگ میان ما دو نفر کشته می‌دهد، تهران: فصل پنجم.
- صرافان، قاسم؛ (۱۳۹۵) اتفاق، چ دوم، تهران: نشر نیماژ.
- صرافان، قاسم؛ (۱۳۹۵) هـ دو چشم، چ چهارم، تهران: فصل پنجم.
- طریقی، غلامرضا؛ (۱۳۹۶) شلتاق، چ دوم، تهران: نشر چشمه.
- طیب، محمود؛ (۱۳۹۴) مدرنیزم و پست‌مدرنیزم در غزل امروز ایران، تهران: نشر زیتون سبز.
- عرب‌عامری، فرامرز؛ (۱۳۹۴) بیا گناه کنیم، کرج: انتشارات شانی.
- عسکری، حامد؛ (۱۳۹۷) خانمی که شما باشید، چ سیزدهم، کرج: نشر شانی.
- غفارنژاد، اکبر؛ (۱۳۹۶) به خاطر نگاه تو، تهران: اندیشمندان کسرا.
- فرجی، مهدی؛ (۱۳۹۴) چمدان معطل، چ پنجم، تهران: فصل پنجم.
- فرجی، مهدی؛ (۱۳۹۴) آن روزها گفتم، چ سوم، تهران: نشر نیماژ.
- فرجی، مهدی؛ (۱۳۹۶) قرار نشد، چ ششم، تهران: فصل پنجم.
- فرجی، مهدی؛ (۱۳۹۵) روسری باد را تکان می‌داد، چ ششم، تهران: فصل پنجم.
- فرجی، مهدی؛ (۱۳۹۷) حوت، تهران: فصل پنجم.
- مختاری، محمد؛ (۱۳۹۳) هفتاد سال عاشقانه، چ دوم، مشهد: انتشارات بوتیمار.
- مطهری، مرتضی؛ (۱۳۶۸) فلسفه اخلاق، چ ششم، تهران: انتشارات صدرا.
- معادی، اصغر؛ (۱۳۹۳) بادبادک‌های دیار مادری، چ دوم، تهران: انتشارات سوره مهر.

_____ تحلیل انتقادی گفتمان جایگاه معشوق در غزل معاصر (دهه‌های هفتاد، هشتاد، نود)

مؤدب، علی محمد؛ (۱۳۹۳) *الف‌های غلط*، چ سوم، تهران: انتشارات سوره مهر.
مهاجر، مهران و نبوی، محمد؛ (۱۳۹۳) *به سوی زبان‌شناسی شعر*، تهران: نشر مرکز.
میرزایی، محمدسعید؛ (۱۳۹۳) *الواح صلح*، چ دوم، تهران: نشر نیماژ.
میرزایی، محمدسعید؛ (۱۳۹۸) *یک زن کامل*، چ سوم، تهران: نشر نیماژ.
میرزایی، محمدسعید؛ (۱۳۹۶) *فرجام*، چ دوم، تهران: نشر چشمه.
نظری، فاضل؛ (۱۳۸۹) *گریه‌های امپراتور*، چ سیزدهم، تهران: سوره مهر.
نیکوکار، رضا؛ (۱۳۹۶) *از روزهای قبل*، کرج: نشر شانی.
یاسمی، بهروز؛ (۱۳۹۴) *همان گناه همیشه*، چ چهارم، تهران: فصل پنجم.
یارمحمدی، لطف‌الله؛ (۱۳۹۳) *گفتمان‌شناسی رایج و انتقادی*، چ دوم، تهران: انتشارات هرمس.

مقاله

آقاگل‌زاده، فردوس؛ (۱۳۸۶) «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات»، *ادب پژوهی*، شم ۱، ص ۱۷-۲۷.

پورخالقی چترودی، مه‌دخت؛ زهره‌وند، سعید؛ (۱۳۸۷) «بررسی مبانی تحول شعر فارسی در سه دوره سنت، مدرنیسم، پست‌مدرنیسم»، *مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، دوره ۴۱، ش ۱ (پایه در پی ۱۶۰)، ویژه‌نامه چهل سال انتشار، ص ۷۵-۹۷.

۲۸۳

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۹ شماره ۷۷، پاییز ۱۴۰۱

پهلوان‌نژاد، محمدرضا؛ زمردیان، رضا؛ (۱۳۹۲) «تحلیل نحوی-معنایی ساختمان بند در زبان فارسی بر پایه دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی»، *جستارهای نوین ادبی*، س سی و هفتم، شماره ۲ (پیاپی ۱۴۵)، ص ۵۵-۷۴.

حیدری، آرش؛ (۱۳۹۴) «شرایط عشق: فلسفه یا روانشناسی گری؟»، *فصلنامه نقد کتاب*، *اخلاق علوم تربیتی و روانشناختی*، س اول، ش ۲، ص ۱۰۲-۱۰۵.
رستگار خالد، امیر؛ کاوه، مهدی؛ (۱۳۹۲) «زنان و پروژه زیبایی»، *نشریه زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۱، ش ۴، ص ۴۵۳-۴۷۸.

شجاعی زند، علیرضا؛ (۱۳۸۵) «مسیرهای محتمل در عرفی شدن»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هفتم، ش ۱، ص ۳۰-۶۵.

فقیه ملک مرزبان، نسرين؛ فردوسی، مرجان؛ (۱۳۹۳) «تحلیل انتقادی گفتمان صوفیانه در گلستان سعدی»، *کهن‌نامه ادب پارسی*، س پنجم، ش سوم، ص ۸۷-۱۲۰.

قربان پور، سمیه؛ (۱۳۹۵) بررسی تحلیلی سیر تحول غزل پست مدرن در ادبیات فارسی از (۱۳۸۴-۱۳۹۴)، استاد راهنما: دکتر علیرضا نیکویی، دانشگاه گیلان.

<https://www.cloob.com>.

<http://liking.blogfa.com>.

